

Citové rozpoložení duše v básni

Rudolf Steiner

Přechod od hláskového k logickému a citovému obsahu. * Přízvuk * Otazník, vykřičník * Gesta: veselost, proklatě chytrý, poznání, velikášství, nenasytost, vroucně, líbezně, sdělení, smutek, zoufalství.

Budeme teď nejdříve pokračovat ve výkladu, který jsme začali. Vyšli jsme z otázky, jaký náladový obsah v sobě chovají hlásky, a zabývali jsme se potom obecnějšími rysy řeči. To znamenalo přechod od pouhého hláskového k logickému a citovému obsahu mluveného projevu.

Dnes pojednáme o něčem z toho, co v básni navíc k seskupení hlásek určuje náladové rozpoložení duše. Především se nám tu naskýtá (co je třeba k tomu říct spíše všeobecně, to shrneme později), ale především se nám tu naskýtá něco, co bude moci sloužit jaksi k nuancování, k odstínění toho, co se uskutečňuje slovem, tj. organizace hlásek v řeči. Můžeme totiž něco vyslovit, a způsobem, jak něco při vyslovení zdůrazníme, můžeme pak dát najevo, jaké je naše citové rozpoložení ve chvíli, kdy to vyslovujeme. Vždyť sami víte, že záleží velmi na přízvuku, a když píšeme, vyznačujeme to, co se naznačuje přízvukem, takovými znaménky jako otazníkem, vykřičníkem a podobně.

Že na důrazu mnoho záleží, poznáte z tohoto prostého příkladu. Mám za to, že se to stalo v Szegedinu v Uhrách, byla tam kdysi jakási kočovná divadelní společnost. Hrála tam Schillerovy „Loupežníky“, a to ve stodole, která sousedila přímo s chlévem pro voly. A herec neuměl dobře text, také nerozuměl nápovědovi, možná také, že kniha nápovědy nebyla sepsána docela správně, ať tak nebo tak, všechno probíhalo poněkud primitivně. A ta primitivnost se ještě vystupňovala, když došlo před publikum k doopravdickému dohadování. Vzniklo to tím, že v jedné chvíli prorazil jeden z volů zeď a nakoukl do jeviště, takže jeho rohy a jeho tlama nakoukly do jeviště. Tak se stalo, že se dotyčný herec trochu vylekal, když se tam zadíval, a řekl: „Seid Ihr auch wohl mein Vater?“ („Jste vy také snad mým *otcem*?“) Nápověda to opravil a řekl: „Má snad říct: Seid Ihr auch *wohl*, mein Vater?“ („Je vám taky *dobře*, můj otče?“) to zase nebylo po chuti režisérovi a ten to opravil takto: „Tady je třeba říct: *Seid* Ihr auch wohl mein Vater?“ („Jste snad také můj otec?“) Vidíte tedy, že záleží zkrátka na přízvuku.

A protože v eurytmii musíme vyjádřit všechno, co je obsaženo v řeči, musíme mít i možnost vyjádřit něco takového, co se jinak naznačuje přízvukem a co se v písmu vyjadřuje třeba otazníkem nebo vykřičníkem; musíme mít možnost vyjádřit i toto. A k tomu účelu máme gesto, u něhož pocítíte zřetelně, že v něm je něco, co v průběhu střídajících se hlásek znamená vykřičník nebo otazník. Bylo by třeba to znázornit takto:

Eurytmista uvede svou pravou paži do této polohy (viz nákres), levou paži do této polohy, a dlaním dá přitom takovouto formu (ruka se natočí poněkud dovnitř, prsty zůstanou uvolněné).

Toto bychom potom tedy uplatnili na příhodném místě. O barvách budu mluvit později. Půjde teď ovšem o to, aby eurytmista vždycky příslušným způsobem zjistil, kde v souvislosti textu by měl takové gesto uplatnit. Samozřejmě je třeba tu věc nejdříve nastudovat, to znamená, že musí být přesně dohodnuto, kde ten, kdo recituje, ve své řeči odsadí, kde udělá malou pauzu; a potom musí být zřetelně vidět, že eurytmista přechází z pohybu, jaký jinak vyplývá z věty, k poměrnému a pak úplnému zklidnění, takže na tom místě, kde udělá toto gesto, vznikne opravdu přerýv.

Řeknu-li tedy například:

Jak to slunce dnes krásně svítí!

Radujme se z toho.

Tady půjde o to, abychom příslušným způsobem toto zvolání znázornili eurytmicky. Na tom místě, kde stojí vykřičník, tedy zadržíme pohyb, který jinak probíhal, v úplném klidu zařadíme toto gesto, a pak pokročíme k dalšímu znázorňování. To nám dá možnost silné artikulace v průběhu textu.

Obzvlášť jemného účinku docílíte, kdybyste například mohli použít tohoto pohybu v takové básni, jako je „Čarodějův učeň“, kde se vyskytují opravdová zvolání, neboť ten pohyb by se tam vyjímal jako něco, co se dá nazvat v pravém uměleckém smyslu humorem. Například verše: „Přeměňte se natotata na košťata!“ Po slovech „na košťata“ tedy zařadit to znamení klidu. Pak další verš: „Za své sluhy měj vás jen ten, kdo to snese: starý mistr, nikdo druhý.“ U samotného starého čaroděje by to nebylo pěkné, protože to je důstojná postava; ale kdybyste přítom - tj. učeň - doprovázeli jeho výstup příslušným gestem, bylo by to velmi dobré. Stejně tak po *Sláva, už se kácí!* a po *Svobodný jsem muži*.

Teď další citové hnutí, které se dá vyjádřit gestem - to je veselost. To citové hnutí veselosti bude u vás záležet v tom, že se pokusíte při stožení na špičkách udělat příslušný pohyb. Když se tedy přiblíží veselost, musíte se postavit na špičky; pak můžete, jestliže toto je vaše hlava (viz nákres), můžete dát pažím toto postavení, a prsty co možná roztáhnout od sebe. To by byl pak pohyb *veselosti*.

Když potom ještě umocníte to rozpětí prstů tím, že je uvedete do pohybu (pohybovat prsty), pak výraz veselosti vynikne obzvlášť dobře. Bude to působit jako smích, a právě toto gesto veselého smíchu je neobyčejně půvabné.

Veselost

Vezměme větu: Vyšel na pódium, a dříve než začal s přednáškou, sedla mu na nos moucha. Všichni byli ohromeni. - (po slově „moucha“ udělat příslušné gesto). Jak vidíte, i vy, kteří jste už plně v té věci, jste se dostali do přirozené veselosti. A tato veselost se, jak se mi zdá, dá docela dobře vyjádřit příslušným gestem.

Na mnoha místech, kde lidé mluví, zejména v dramatické oblasti, budete-li eurytmizovat něco dramatického, budete moci uplatnit gesto, které může působit neobyčejně výmluvně. Představte si, že natáhnete horní část paže směrem dolů, ale přitom budete ukazovat vzhůru (ukazováčkem) a levou se plně opřete pod levým bokem, představte si toto gesto.

A teď si myslíte, že někdo řekne: To bych já byl udělal mnohem chytřeji než ty - ty cucáku! To bychom potom eurytmizovali: To bych já byl udělal mnohem chytřeji než ty - tímto gestem; vypadalo by to tedy takto: tady se silně zaseknout (vlevo), a tady ukazovat vzhůru (vpravo). To je gesto „*proklaté chytrý*“.

Tady, v těchto eurytmických figurách, máme tedy zachycen vykřičník, veselost a gesto „zpropadeně chytrý“. V další figuře máte ovšem něco, nač byste se měli zároveň dívat tak, že byste

právě toto gesto měli podrobně studovat; spočívá v tom, že paži, která bude nahoře, budete držet takto (viz náčrtek) a ukazováček zvednete vzhůru; to gesto má totiž vždycky ten zvláštní význam, že vlastně naznačuje skutečné pochopení pro něco. Kdekoli se toto gesto nějak vyskytne, poukazuje vlastně na chápání - jestliže ukazováčkem neukazujeme, ale držíme jej natažený. Takže gesto chytrosti tady skutečně také přechází do vážného gesta *poznání*:

Když tedy pravým předloktím budete ukazovat vzhůru a levou paži budete držet tak, že to, čeho musíme především využívat při poznání, tj. rytmického člověka a hlavu, že to odříznete od dolního člověka, přičemž ruka se ocitne tady pod pravým loktem, jako by jej nesla, a to druhé gesto uděláte směrem vzhůru (viz náčrtek), tak vám vznikne gesto poznání. Toto gesto poznání, to můžete v zásadě uplatnit často. Neboť každý text, který bude poukazovat na to, že někdo něco vnímá, že něco do sebe přijímá, může být přece v životě chápán jako poznatek. A náladě básnického díla můžeme neobyčejně napomoci, když - řekněme - na konci verše dáme najevo, že jsme příslušný obsah do sebe přijali. Leckterá báseň získá mnoho právě tím, když tam něco takového vsuneme. Ale může získat i tehdy, když ji tím gestem uvedeme, například u takové básně, jako je *Uhlandova* „Pěvcova kletba“:

To bylo kdysi dávno, na skále zámek čněl.

když prostě takovou báseň, než začne, postavíme před diváky tak, že jí bude předcházet gesto poznání. Pak

uvidíme, jak báseň, která bude následovat, získá něco díky tomu, co divák do sebe přijal předem. Udělejte to potom tak, že gesto poznání bude v celém vašem těle. A přejděte například z nějakého lhostejného gesta do gesta poznání. To vám umožní rozvinout celou báseň z poukazu, že by měla být chápána v celém svém ladění jako něco myšlenkově závažného. Dáte tím té básni určité základní zbarvení.

Jiné duševní naladění by bylo to, které má všeobecnou poznávací hodnotu: nálada gesta pro *i*, sebeutvrzení, sebezdu-raznění. / představuje vždycky sebeutvrzení. Ale když to sebeutvrzení nebude spočívat v hlásce, nýbrž přesáhne přes hláskovou stránku a stane se zřetelným výrazem určitého citového rozpoložení, pak můžeme takové sebezdu-raznění vyjádřit tím, že je necháme přejít do gesta, při němž nadzvedneme pravé koleno; postavíte se tady, s levým kolenem a s oběma pažemi, které vysunete dopředu, ale tak, že je zase naaranžujete trochu nazpátek, respektive: ruce trochu nazpátek (viz nákres). Tady máte gesto *silného sebezdu-raznění*. Řeknu vám teď větu, a tu větu nechte vyústit na konci eurytmicky do tohoto postoje, takže uděláte toto gesto *velikášství*: Cožpak snad nejsem císařem čínským? - teď to gesto!

Tímto způsobem vneseme život do toho, co znázorňujeme, a to je právě to podstatné a významné, aby do těchto věcí vproudil život. Chtěl bych dnes před vás postavit taková výrazná gesta, abychom si pak v návaznosti na ně mohli v příštích dnech ukázat ještě leccos dalšího.

Nejprve by tu bylo gesto spočívající v tom, že se rozkročíte co možná doširoka, potom uděláte tento pohyb, pohyb *nenasytnosti* (viz nákres), když někdo chce pořád víc a víc - tedy gesto *nenasytnosti* silné žádostivosti. Vezměte třeba tuhle větu, a na konci té věty kterou řeknu, přejděte hned zase do tohoto gesta neustávající lačnosti. Tedy tuto naprosto vážnou větu, a pak to gesto: *Ty dal jsi, dal's mi všechno, oč jsem žádal.*“

Ale nesmíme rukama mířit ven, to byste to odmítali. Vy si žádáte víc; když to gesto má dát najevo, že chcete víc, musí směřovat dovnitř, a musíte se pořádně rozkročit, oběma moha- ma na zemi.

To gesto nenasytnosti nemusíme uplatnit jenom tehdy, když jsme sami nenasytní, nýbrž když se vyskytne něco, co by mohlo navodit pocit nenasytnosti, nespokojení, lačnosti po něčem dalším. Nechte tu jednu větu, kterou teď řeknu, také vyústit do tohoto gesta; nemusí přitom vzniknout pauza, nýbrž vy pouze, až dozní text, uvedete toto gesto: *Utopit chceš dům náš celý?* (Gesto nenasytnosti.) Je to něco, co by mělo stále pokračovat; v tom je ta nenasytnost.

Teď se dostaneme k pohybům, které budou ještě více do nitra. A je tady jedno gesto, které má přímo vyjadřovat *vroucnost* citu, tedy to vnitřní rozpoložení, jímž se vyslovuje citová *vroucnost*. Tato *vroucnost* citu dojde výrazu tím, že budeme stát na přední části chodidla, patu necháme trochu nad zemí; ale ne tuze vysoko, protože když by to bylo příliš vysoko, už v tom nebude *vroucnost* - tedy lehce zvednout patu, jinak stojíme na chodidle; a pak zaujmeme postoj, při němž obě paže natáhneme mírně dopředu, tak aby palec se dotýkal ukazováčku. V tom bude vyjádřen pocit *vroucnosti*, a v tom bude pak záležet toto gesto (viz náskres). Když si představíte, že tady (na rukou) leží miminko, a vy že byste jaksi chtěli v sobě rozvinout vřelou náladu vůči andělu toho miminka, tedy můžete to miminko takto držet, a měli byste v tom to gesto *vroucnosti*.

Vezměme verš, který je obzvlášť slavnostní, a na konci toho verše potom uděláte to gesto. Pokuste se eurytmizovat: *Pojďte ke mně všichni, kdož obtíženi jste.* - A teď to gesto:

vroucně

Zatím je to teď lyrika. Když to budete chtít vyzvednout z pouhé lyriky a dát tomu, řekl bych, monumentálnější podobu, tedy je možné, když jste provedli toto gesto *vroucnosti*, ještě dosadit na konec vykřičník. Tedy: „Pojďte ke mně všichni, kdož obtíženi jste“, teď *vroucně*, pak udělat vykřičník. To by mohlo v přiměřeném tempu, jaké potom budete chtít mít, dát té věci značnou monumentalitu.

Něco, co je ve svém celkovém citovém zaměření spřízněno s *vroucností*, ale přece je zase velmi odlišné, je, když jste k někomu přivětiví, milí: tedy *laskavost*, duševní nálada *laskavosti*. Tu vyjádříte také tím, že maličko nadzvednete patu, pak ale levou paži zvednete zlehka vzhůru, tedy uděláte tady nahoře jakoby to gesto, které jste vytvořili předtím, a to druhé gesto zase přenesete doprava (viz náskres). To je potom postoj pro *laskavost* nebo *roztomilost*. Musíte to pochopitelně cítit, že to je gesto *laskavosti*. Bude záležet na lehkém držení paže, a ta *laskavost* bude spočívat v tom, jak budete tou paží ukazovat nad sebe. Jen si vzpomeňte, jak *roztomilé* jsou děti, když je navyknou, aby znázornily: Ukaž, jak jsi veliký! - To jsou pak děti obzvlášť k pomilování.

líbezně

Kdybychom tedy chtěli eurytmizovat třeba větu: *Tvému úsměvu vděčím za radostnou chvíli...*, pak necháte tuto větu vyústit do gesta laskavosti.

Znal jsem jednoho vídeňského skladatele, který se potom stal světoznámým. Ten se dával rád zvat, a paní domu se všemožně snažila vyvinout obzvláštní umění v sestavě jídel.

On pro to měl také náramně jemné porozumění a obyčejně pak při odchodu říkával: *Jakou nádhernou symfonii jsme dnes směli chutnat!* To býval vždycky jeho kompliment pro paní domu. Byl to člověk ustálený, stereotypní, ale - byl to veliký muž. - Udělejte to teď jednou, a nechte tu větu vyústit do gesta laskavosti (provádí se). Vidíte, hned jste se do toho vpravili; z toho můžete usoudit, že to je vlastně možné tak procítit. Ale ten, kdo to říkával, ten by nebyl dokázal udělat tak snadno toto eurytmické gesto; byl to totiž Brahms.

Gesto pro jiný druh navázání vztahu k vnějšímu světu, k druhému člověku by bylo toto: když v nějaké souvislosti někdo někomu něco sděluje, když mu činí *sdělení*. Takové sdělení znázorníte takto: Jednou nohou musíte stát přirozeně, druhou (přední) nasadíte lehce na patu, pravou paži zvednete a budete ukazovat palcem, ukazováčkem a prostředníčkem dopředu; levá paže bude trochu níže, také natažena lehce dopředu, dlaň poněkud otevřena, asi jako byste chtěli podávat někomu dárek.

sdělení

Pak udělejte vy toto gesto; jenomže nebudete dávat dárek, nýbrž sdělení v mluvě. Budete tedy to, co dáváte, zároveň interpretovat, a tady (v levé paži) budete mít gesto sdělení: já sděluji. To by se týkalo textu, který zazní.

Řekněme například, že bychom měli tento text: *Amen, amen, pravím vám.* - V tom už je obsažena vůle ke sdělení, a je to věta, kterou můžeme nechat přímo znamenitě vyústit právě do tohoto gesta. Teď přijde gesto, které vlastně získá svůj ráz, když pokaždé, až půjde o příslušné citové rozpoležení, si pevně stoupnete, ruce sevřete v pěst a přitisknete je k tělu pažemi nataženými úplně dolů a hlavu podržíte rovně. A pak musí eurytmista mít oči v takovém rozpoležení, aby měl pocit, že se jimi vlastně nedívá, ale že strnou. Pak vám ten pohyb docela dobře vyjde. Je to pohyb, který můžeme v průběhu textu provést vícekrát:

Nemocný ležel s pobledlou tváří, zrak měl pohaslý, kolkolem zazníval vzlykot.

Taková věta získá obzvláštní názornost, když se tomu, kdo eurytmizuje, podaří, aby v místech, která označím tečkami:

*Nemocný ležel. . . s pobledlou tváří,
zrak. . . měl pohaslý, kolkolem... zazníval vzlykot -*

získá to obzvláštní názornost, když se tomu, kdo eurytmizuje, podaří udělat na těchto místech vždycky ten pohyb, který jsem označil. Považte, jak se to tím bude moci individualizovat, jak se to bude moci odstínit. To je tedy gesto *smutku*.

smutek

Pak máme gesto, při němž si pevně stoupnete, paže budete držet vzadu, ruce úplně dozadu. To je gesto *zoufalství*. Nepochybně pocítíte, až zakusíte ten prazvláštní pocit, vyjadřující se pak jmenovitě ve vnitřních svalech paží - nepochybně pocítíte, že je tím vyjádřeno zoufalství.

zoufalství

Předvedeme si teď první verše z Faustova monologu, a po slově „bohoslovectví“ udělejte gesto zoufalství.

Já s filosofií se lopotil a studoval ji ze všech sil a právnictví, a lékařství, a žel, i bohoslovectví -
a teď uděláte to gesto zoufalství. Jak vidíte, když nějaké gesto skutečně vyjadřuje potřebné citové rozpoložení, má se to opravdu tak, že bude navazovat dramaticky na to, co předcházelo. Chtěl bych dnes jenom ještě trochu přibarvit ty studie, které se dají provádět na těchto gestech, tím, že vám řeknu: Studujte takováto gesta, pak pomocí těchto gest najdete plastický eurytmický výraz pro dané citové rozpoložení. Tady budete mít přímo možnost studovat vnitřní postup básně, dramatický nebo lyrický nebo epický. A vcítíte-li se do těchto gest, budete mít možnost vdechnout svému eurytmizování opravdovou dramatickostí. - Zítra na to navážeme.

Dornach, 30. června 1924

GA 279